

OPEN ACCESS

O slavistice, slovanství a slovanských literaturách

Několik reflexí V. Svatoňě na dané téma

Marcel Černý

Univerzita Karlova

cernmcff@ff.cuni.cz

ON SLAVIC STUDIES, SLAVISM AND SLAVIC LITERATURES

SOME THOUGHTS OF V. SVATOŇ ON THE TOPIC

Vladimír Svatoň became a Russian literary studies scholar and a comparatist, but he approached Russian literary studies not only in the narrow scope of Slavic studies, but in a wider context of the world literature. He rarely, and only later in his life, commented on the conception of Slavic studies and the possibilities of research in Slavic literatures. All of his comments betray a critical attitude toward the traditionally oriented Slavic studies, which have been pervaded by the romantic spirit of the National Revival. In his opinion a hidden prerequisite of Slavic studies is, in fact, a misguided idea that “Slavs form a historical unity, a specific area of culture, and therefore also a specific subject of studies”. Among the leading figures of Czech Slavic literary studies Svatoň respected Karel Krejčí, and some of Frank Wollman’s ideas took his attention. The paper notes also some excerpts from Svatoň’s correspondence, in which the author reflects on the subject of the Slavic studies and on some issues of the comparative studies in Slavic literatures.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Slovanské literatury — komparatistika — slavistika — Slované — Vladimír Svatoň — Karel Krejčí — Frank Wollman

Slavic literatures — comparative literature — Slavic studies — Slavs — Vladimír Svatoň — Karel Krejčí — Frank Wollman

„Četl jsem poslední dobou ve Franku Wollmanovi:
musím říct, že mne jeho texty vysloveně ‚berou‘.“
(V. Svatoň M. Černému, 3. 11. 2013)

Studuje v devadesátých letech uplynulého století na pražské Filozofické fakultě bohemistiku, slavistiku a bulharistiku, neměl jsem sice možnost poznat Vladimíra Svatoňě jako vysokoškolského pedagoga, ale seznámili jsme se během mého postgraduálního studia na počátku století následujícího, kdy měl jako garant na starosti obor slovanských literatur a vedl doktorský seminář, a později jsme navázali i bližší spolupráci při přípravě edice literárněhistorických statí Karla Krejčího, která vyšla v roce 2014. Právě tohoto setkání s V. Svatoňem se bude týkat má vzpomínka.

Badatelsky se V. Svatoň vyhranil jako literárněvědný rusista a komparatista, ovšem rusistiku chápal v širším kontextu literatury světové a ke koncepci slavis-

tiky či k otázkám konfrontačního studia slovanských literatur se vyjadřoval spíše vzácně a až ve vyšším věku (srov. např. jeho zevrubnou recenzi sborníku z konference mladých slavistů, nazvanou *Slavistika v letech přelomu*).¹ Ve všech jeho komentářích a diskusních glosách je přítomen kritický postoj vůči tradicionalisticky orientované slavistice, prostoupené prý romantickým duchem slovanského obrození. Tak např. z rozsáhlého referátu, nazvaného *Slovanské literatury XIX. a XX. století na VI. MSS* [tj. mezinárodním sjezdu slavistů v Praze v roce 1968], psaného společně s Iljou Svatoňovou a publikovaného (příznačně) na stránkách *Slavie*, časopisu pro slovanskou filologii, do níž přispíval opakovaně a dlouhodobě, lze vyčíst jakýsi spodní tón, který prozrazuje, že v oblasti bádání o novodobých slovanských literaturách dochází k vyčerpanosti, stagnaci a absenci velkých univerzálních témat:

Literatury XIX. století nebyly tentokrát na slavistickém kongresu středem zájmu. Neprojevilo se to ani tak menším počtem referátů jako spíše faktem, že přednesené příspěvky nebyly soustředěny kolem žádného základního problému, k němuž by se nutně upírala pozornost všech pracovníků oboru.²

Nebo o několik stran dále při charakterizaci problematiky literárních směrů na přelomu 19. a 20. století píše o nežádoucím „zatížení“ antikvovanými představami:

Přednesené příspěvky a živá diskuse o nich potvrzují, že je skutečný badatelský zájem o tuto problematiku, ale zároveň velmi mnoho sporných otázek už jenom v přístupu k literárnímu procesu tohoto složitého období, zatíženému stále ještě koncepcí, dělicí literární proces této doby na dva protikladné proudy — realistický a modernistický.³

Sumarizující závěr, poukazující k zjednodušující a neoprávněné aplikaci politicko-ideologických instrumentů v literární vědě, nedvojznačně odráží nesouhlasné stanovisko k části referátů, které svou otevřenost (a do jisté míry i provokativnost) čerpá z ještě stále uvolněného duchovního klimatu konce šedesátých let (byť již zakrátko relativní intelektuální svobodu násilně ukončí normalizace):

... čím současnějším materiálem se literární věda zabývá, tím snáze se jí ztrácí pod rukama a rozplývá v ostatních oblastech duchovního života. Zvláště pokud jde o dějiny sovětské literatury, mají badatelé sklon chápat slovesnost jako přímou součást politických snah a kladou ji naroveň ostatním ideologiím, nebo ji třídí a hodnotí podle toho, jak věrně „zobrazuje skutečnost“, přičemž ovšem dosazují na místo skutečnosti její běžný („ideologický“) obraz. V umění je tak potlačována schopnost samostatně vytvářet a fixovat orientační body pro lidskou aktivitu. Je zřejmé, že získání adekvátních nástrojů pro klasifikaci a uchopení literárních jevů je obtížný a dlouhodobý proces.⁴

1 Svatoň 2010, s. 396–401.

2 Svatoňová — Svatoň 1969, s. 453.

3 Tamtéž, s. 460.

4 Tamtéž, s. 470.

Publicisticky do diskusí o perspektivách slavistiky V. Svatoň vstoupil krátce po listopadu 1989 provokativně laděným příspěvkem, který v čase, kdy se začalo uvažovat o opětném obnovení v roce 1963 násilně zrušeného Slovanského ústavu ČSAV, souběhem okolností značně přispěl k rozštěpení tehdejší české slavistické obce na iniciátory znovuzaložení této vědecké instituce a jejich sympatizanty na jedné straně a na jejich principiální odpůrce na straně druhé.

Přelom desetiletí byl ve všech (nejen humanitních) vědách dobou překotných změn: ještě donedávna ideologickou indoktrinací poznamenaná slovanská studia bylo beze sporu třeba obnovit a obrodit, avšak někdy bylo unáhleně naléháno vylít s vaničkou i dítě a slavistika odsuzována a zavrhována jako disciplína údajně konjunkturalisticky podporovaná bývalým režimem a sloužící jeho zájmům (s ironickou nadsázkou se do neoficiálního oběhu dostalo kalamburicky utvořené spojení „petrifikační slavistiky“, odkazující k osobě nechvalně proslulého polonisty, sorabisty a srovnávacího jazykovědného slavisty Jana Petra, 1931–1989, který v normalizačním období souběhem funkcí řídil slavistiku akademickou, pěstovanou v rámci ČSAV, i univerzitní — jako vedoucí Katedry slovanských studií na pražské Filozofické fakultě).

V. Svatoň svůj článek lapidárně nazval „Slované a slavistika“ a otiskl jej na stránkách prvního (obnoveného) ročníku *Literárních novin*. Na úvod podotkl, že snaha českých slavistů přizpůsobit se polistopadovému politickému vývoji je stejně rozpačitá a nejistá jako někdejší pokusy přežít v klidu a míru uplynulé normalizační dvacetiletí. Hlavní příčina této rozpačitosti údajně ani tak netkví ve schopnosti vyrovnat se s novými politickými poměry jako spíše v samotném předmětu slavistiky: skrytým předpokladem slavistiky je totiž prý pochybená myšlenka, že „Slovanstvo tvoří historickou jednotu, zvláštní kulturní oblast, a tedy i specifický předmět studia“.⁵ To podle autora implikuje představu, že Slované mají zvláštní dějinné poslání, vytvářející hodnoty ostatním národům nedostupné, a proto mohou překonávat všechny negativní civilizační důsledky. Dále V. Svatoň probírá zásadní rozdíly ve vymezení národní identity u některých Slovanů, poukazuje zejména na případ ruského mesianismu, založeného na přesvědčení, že Rusko je ve vztahu k jiným kulturám tím subjektem, který zároveň přináší spásu i jiným národům. Nejvýznamnější osobnosti ruské filosofie, historie a literatury byly přesvědčeny, že „prostý, až primitivní život venkovanů spjatých s řádem přírody uchoval hodnoty, jež moderní civilizace ke své škodě pozbyla, a proto může přispět k její záchraně“. Ale u Čechů tyto myšlenky nesehrály zásadní úlohu — naši nejkoncepčnější politici K. Havlíček, F. Palacký či T. G. Masaryk je výslovně odmítali a „nejoriginálnější myslitelé našeho národního osudu“ jako B. Bolzano, H. G. Schauer, F. X. Šalda nebo K. Čapek stáli mimo jejich dosah. Slavistice se věnovali „spíše rozmělnovatelé duchovních tradic“ a za posledních sedmdesát let (tj. v mezidobí 1920–1990) neměla tato disciplína podle autora vlastnosti skutečně plodné vědy. A disponovala-li česká meziválečná literární věda řadou výrazných osobností, jako jsou např. J. Mukařovský, F. Vodička či V. Jiráček, slavistika v téže době pořádala „myšlenkově nevýrazná kompendia okrajových vědomostí“ a vlastní výzkum slovanských literatur se rozvíjel mimo slavistiku v rámci studia ruské nebo polské literatury, prohlubovaného teoretickými a komparativními přístupy (jako např. u K. Krejčího, B. Mathesia, Z. Mathausera či R. Grebeníčkové).

5 Tento i další citáty Svatoň 1990a, s. 4.

Jinými slovy byla zpochybněna sama oprávněnost existence slavistiky, neboť podle V. Svatoňe postrádá vlastní pojmosloví, jež by přežaly jiné obory, neklade původní otázky, které by sama vytyčila a k nimž by nebylo možné dospět jinak, napodobuje postupy jiných oborů a pouze mechanicky aplikuje jejich výsledky a zejména se nestala nepřehlédnutelnou součástí kulturně historických či politických úvah o perspektivách a možnostech českého národa.

Závěr článku byl nepřímou adresován tehdejšímu vedoucímu slavistického oddělení Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV (dále ÚČSL) Slavomíru Wollmanovi (1925–2012)⁶ a té části pracovníků téhož Ústavu, kteří usilovali o znovuoživení druhdy nedemokraticky zrušeného Slovanského ústavu ČSAV (viz výše):

Má-li (a může-li) slavistika překonat svou mnohaletou krizi, nemůže začínat tím, že požaduje zřízení nových ústavů a pořádá okázalé, ale nic nepřinášející kongresy. Měla by si uvědomit, zda má (a kde) svůj předmět studia, a odtud pak formulovat otázky, které není možno získat jinými postupy a které také není možno pominout.

Poté, co dotyčný text vyvolal několik nesouhlasných reakcí, V. Svatoň ještě zareagoval stručnou glosou, v níž zopakoval svou tezi, že objektem slavistiky nemůže být Slovanstvo ve všech svých kulturně-historických podobách a proměnách, nýbrž moment, jenž by „Slovany jako celek teprve učinil specifickým předmětem zkoumání“, což autorovi opět sugerovalo představu zvláštního postavení (úlohy) slovanských národů v dějinách civilizace. Takové východisko se mu však zdálo být falešné a samo o sobě vyvracející existenci „jednotlivé vědy o Slovanstvu (zejména o slovanských literaturách)“. Slovany spojuje pouze společný původ, kdežto po více než tisíc let „žijí v rozdílných regionech evropské kultury, na jejichž utváření spolupracují s národy neslovanskými“.⁷ Tehdejší hlavní redaktor týdeníku *Literární noviny* Jan Lopatka pod Svatoňovu reakci připojil doušku (podepsanou zkratkou lop), jíž bouřlivě se rozvíjející debata o podstatě, úkolech a aktuálních perspektivách slavistického bádání v Československu na stránkách tohoto periodika nadobro utichla.

Příbuzné a místy ještě barvitější reflexe Svatoňových náhledů na slavistiku uvádí Tomáš Glanc v nekrologu *Vladimír Svatoň (19. července 1931 — 26. prosince 2018) a jeho kontury kulturního vědomí*, v němž např. zazní i tato charakteristika: „V rusistice a slavistice zůstává Svatoň jen jednou nohou — pohlíží kriticky na její intelektuální ukotvení, tvrdí (v dopise ze září 2000), že „slabá úroveň slavistů vyplývá do značné míry

6 Wollmanovu osobnost V. Svatoň výstižně vylíčil a dílo svého dlouholetého kolegy s osobním zaujetím pozitivně ocenil v nekrologu, v němž nalezneme i tuto pamětnicky zbarvenou charakteristiku: „Největší díl svého tvůrčího života prožil Slavomír Wollman v epoše tzv. normalizace, přičemž v Ústavu pro českou a světovou literaturu zastával významné, ale náročné postavení zástupce ředitele, nejdříve Ladislava Štolla, pak Hany Hrzalové. Jakkoliv byl vystaven politickým tlakům, dovedl je díky svým diplomatickým schopnostem a záštitě svého postavení v mezinárodních institucích překonávat a minimalizovat jejich účinky: nelze mu vytknout žádný nečestný čin. Vzpomínám jenom, jak si jednou posteskl, že nejlépe se cítí na zahradě svého náchodského domu“ (Svatoň 2012, s. 381).

7 Svatoň 1990b, s. 5.

i z pasivního přístupu k definici oboru.⁸ A o několik odstavců níže — opět s využitím vlastní korespondence se zesnulým — postihuje autor samu dřev Švatoňova odmítavého postoje k totalitě Slovanstva, k celistvosti a vnitřní jednotnosti slovanského světa a z ní plynoucího celostního konceptu slovanských studií:

Kritika slavistiky je pro Svatoně důležitá metodologicky a vytříbila, možná i vyhrotila se v době, kdy na přelomu století docházelo na pražské Filozofické fakultě k transformaci pracovišť, věnujících se rusistice, ukrajinistice, baltistice a slavistice. V tomto procesu jako představitel oborové rady hrál aktivní roli. Ve výše citovaném dopise [z roku 2002] tehdy vyjádřil názor, že slavistika „existovala [...] nereflektovaně v epoše, kdy historický původ (v daném případě šlo ovšem jen o historický původ předpokládaný) byl považován za adekvátní princip pro třídění jevů. [...] Literárnost slovesných památek byla vnímána podle vzoru památek středověkých, kdy pro rozlišování slovesnosti umělecké a neumělecké nebylo vždy dosti důvodů. [...] Jakmile se etablovalo typologické studium kultur (zejména v Německu, Burckhardt, později Worringer atp.), ale také strukturní studium jazyků,“ píše Svatoň, „celoslovanský aspekt“ při studiu sám sebou pohasínal. [...] Celostní slavistika byla předmětem zájmu jen u katedrových impotentů.“⁹

„Jsem přesvědčen,“ deklaruje Svatoň v roce 2000, „že slovanské národy netvoří společenství mezi sebou, ale jsou podstatnou součástí tří regionů evropské kultury, na jejichž duchovním životě se podílejí spolu s neslovanskými národy patřičné oblasti“ (myslel tím Balkán, východní a střední Evropu).¹⁰

Podotýkám, že když jsem v létě 2012 V. Svatoně písemně oslovil, abych ho získal ke spolupráci na výboru ze studií K. Krejčího *Literatury a žánry v evropské dimenzi. Nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky* (Krejčí 2014), nebylo mi téměř nic z výše řečeného známo. Na můj list jsem se dočkal rychlé a vstřícné odpovědi:

Vydání výboru z životního díla K. K[rejčího] je velmi potřebné a – jak se říká – záslužné: je třeba osobnost K. K[rejčího] připomenout a znovu včlenit do kulturního myšlení. Také myslím, že by se pracoviště mělo postarat o svazek studií

8 Glanc 2019, s. 125.

9 Velmi podobné Svatoňovo stanovisko ilustruje i úryvek z jeho dopisu Václavu Konzalovi z dubna 1990 v souvislosti s rozhodnutím rusistů ÚČSL nepřejít do nově zakládaného Slovanského ústavu ČSAV: „[...] setkal jsem se s dr. [Oldřichem] Leškou, který mi řekl, že jsem prý změnil názor na obnovení Slovanského ústavu. Chci Ti proto říci, že názor čtyř rusistů ze Strahova (dr. [Vladimíra] Novotného, dr. [Tomáše] Kafka, dr. [Lenky] Vachalovské a mne) zůstává nezměněn. Nikomu nechceme v založení Slovanského ústavu bránit, ale sami si přejeme zůstat v kontextu bohemistiky. Ústavy má smysl zakládat pro dynamické obory a dynamické osobnosti. Za daného stavu sil se Slovanský ústav stane shromaždištěm šedých a bezvýrazných lidí, kteří budou psát šedé a bezvýrazné práce. V takové situaci je lépe zachovat spojení s jinými obory, které mohou podněcovat tvůrčí činnost.“ Dopis V. Svatoně V. Konzalovi z 10. 4. 1990, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha, fond *Slovanský ústav ČSAV*, karton 31, složka SÚ — 1990. [pozn. M. Č.]

10 Glanc 2019, s. 126–127.

svých pracovníků, kteří uzavírají svou životní i badatelskou dráhu. Pokud jde o můj doslov: K. K[rejčího] jsem znal a měl jsem ho velice rád, je to jedna z mála světlých vzpomínek na dobu normalizace. K. K[rejčí] byl také ve druhé polovině minulého století nejdůležitější osobností slovanských studií, začlenil je opět do českého duchovního života. Konflikt s Janem Mukařovským se dnes dostává do jiného, mnohostrannějšího osvětlení. Možnost napsat doslov k vydání jeho prací považuji nejen za čest, ale za dar, který mi osud ještě dopřál. Učinil jsem však již nějaké přísliby: mohl bych tedy napsat (dá-li mi Bůh zdraví) asi v listopadu. Musím se znovu do prací K. K[rejčího] začíst. Stačilo by to?¹¹

V dalších měsících jsme pak já i V. Svatoň (paralelně, nezávisle na sobě) psali paratext ke zmiňovanému souboru. Na jaře 2013 jsem byl hotov s první verzí své předmluvy a poslal ji V. Svatoňovi, aby mi sdělil své mínění o ní. Reakce mě překvapila:

Vážený kolego, přečetl jsem si vaši předmluvu ke Krejčího knize. Doplnuje řadou podrobností profil Krejčího, nejvíce mne zaujaly informace o politických stanoviscích Krejčího z jeho příspěvků v *Demokratickém středu*. Jinak musím říct, že je mi váš text velmi vzdálený, jak co do určitých akcentů při výkladu Krejčího, tak co do pojetí celkového vědního pozadí. Skoro pochybuji, že by váš i můj text mohl být otištěn v téže publikaci.¹²

Na mou žádost dostal jsem od V. Svatoňe k předmluvě podrobný komentář, který mi byl vodítkem pro druhou verzi. Podrobnosti není třeba opakovat, ale je poučné ocitovat několik míst týkajících se Krejčího:

Slavistika: Krejčí byl diplomat, ba dosti opatrný člověk, vždycky se pokud možno vyhýbal konfliktům. Nikdy proto *expressis verbis* nerevidoval tezi o „Slovanstvu“, ale nikdy s ní také nepracoval [...]. Ani mezislovanské vztahy nebyly nijak výjimečné, podívejte se na literatury počínajíc romantismem, spisovatele zajímala Paříž. Ostatně hovoříte-li o zpětném pohybu literárního působení z Východu na Západ, pohybujete se právě na půdě evropeismu. (Tento zájem Západu je rozebrán v řadě ruských prací.) Západní kritika se nezajímala o „Slovanstvo“, zajímal ji v určitém období ruský román, ruský balet, ruské divadlo. Prismatem Tolstého a Dostojevského pohlížela třeba na Gončarova (Melchior de Vogüé, *Le roman russe*). Sama myšlenka „národní literatury“ doznává jisté revize, spíše se teď jeví jako důležitá určitá centra působení než kontinuum „národní literatury“. Vůbec idea „národní literatury“ je nemocný plod nemocného 19. století. Upřímně řečeno, koncepční teze Franka Wollmana o Slovanech jsou mnohem pronikavější nežli myšlenky Krejčího. (Bohužel, reedice jeho *Slovesnosti Slovanů* je rovněž opatřena nekompetentním komentářem.)¹³

11 V. Svatoň M. Černému, 28. 7. 2012.

12 V. Svatoň M. Černému, 30. 4. 2013.

13 Tuto reedici (*Slovesnost Slovanů*. 2. vydání. Edd. Ivo Pospíšil a Miloš Zelenka. Brno : Tribun EU, 2012 [1. vydání Wollman 1928]) V. Svatoň zevrubně komentoval v recenzi (Svatoň 2014, s. 455–459), jejíž jádro parafrázoval jak v předmluvě k edici statí K. Krejčího (Krej-

Sám pojem pozitivismu ve vztahu k pracím Karla Krejčího není adekvátní: pozitivismus Comtův je dosti spekulativní filosoficko-historická doktrína, pokračující v osvětských intencích Condorcetových, to Krejčího nepřitahovalo. Lepší označení pro Krejčího metodu by bylo „kulturně historické studie“.¹⁴

Aniž bych to plánoval, ve svých tvrzeních o Krejčím jsem se dostal do bezděčné polemiky s paratextem V. Svatoň (nakonec dostal formu syntetizujícího úvodního eseje *Bohemistika z evropského pohledu. Má setkání s dílem Karla Krejčího*),¹⁵ přesto jeho dopisy vyznívaly spíše povzbudivě a vize společného cíle nás motivovala k další součinnosti:

Vůbec by nevadilo, kdybyste např. partii o slavistice pojal jako polemiku s mým názorem, že K. K[rejčí] byl evropeista: podotkl byste, že akcenty v Krejčího státech vidíte jinak než já. Řekl bych, že by to zvýšilo zajímavost knihy. — Krejčí zasluhuje bezvýhradné úcty, ale je nutno zvolit správný tón, aristokraticky uměřený, jak to odpovídá Krejčího zjevu. Demagogické formulace některých editorů slavistických publikací snižují důvěru v jejich věc. Věřím, že se nám podaří dohodnout na prospěch Krejčího věci.¹⁶

V podobně vstřícném duchu se nesla i Svatoňova reakce na můj stručný úvod, představující z pohledu editora koncepci publikace a její strukturu:

... jsem vám vděčný za ocenění mého skromného příspěvku k památce K. K[rejčího], ale škrtněte, prosím, některá zdobná epiteta: prostě „píše“ atd., bez adjektiv a adverbíí. Slavistika poněkud odrazuje zveličováním vlastních zásluh [...], mužná důstojnost (Winckelmannova „edle Einfalt, stille Größe“) je působivější. Zůstávám skeptický vůči ideji jednotné entity slovanských literatur, ale to může být předmětem dalších rozhovorů nebo spíše dalšího uvažování. Můžete samozřejmě ve svém doslovu polemizovat, proč ne? (Je zajímavé sledovat, jak se myslitelsky nadanému Franku Wollmanovi v jeho *Slovesnosti Slovanů* koncepcie jednotícího pohledu na slovanskou literární produkci v konkrétních výkladech rozpadá. Ale to je otázka, již nelze nějak jednoznačně „vědecky“ rozřešit, je to věc pohledu a východisek uvažování.) [...] Přeju zdárné dokončení práce.¹⁷

O několik dní později přišla elektronickou poštou zpráva, kterou jsem očekával s náptěm. Můj přepracovaný doslov byl přivítán pochvalně:

čí 2014, s. 22), tak ve své knize *Na cestě evropským literárním polem. Studie z komparatistiky* (Svatoň 2017, s. 22–25).

¹⁴ V. Svatoň M. Černému, 1. 5. 2013.

¹⁵ Krejčí 2014, s. 15–29. Můj původně jednotlivý paratext k edici byl nakonec rozdělen na dvě části: informativní předmluvu editora (tamtéž, s. 9–14) a zevrubnější doslov (tamtéž, s. 533–554).

¹⁶ V. Svatoň M. Černému, 3. 5. 2013.

¹⁷ V. Svatoň M. Černému, 6. 6. 2013.

Rozvrh vašeho textu je logický a přehledný, členění do kapitol usnadňuje vnímání vašeho sdělení. Význam faktů nezveličujete, což je nemoc současné české slavistiky. [...] Vaše informace o raných politických názorech Krejčího jsou opravdu přínosné. Závěrečné pasáže jsou uměřené.

Z dalšího se sluší uvést pasus, v němž se pisatel jeví jednak — navzdory odlišnému stanovisku — jako vtipný a veskrze tolerantní oponent, jednak jako dobrý znalec problematiky a pohotový komparátor slavistických aspektů u K. Krejčího a F. Wollmana:

Nedokázali jsme se však vzájemně přesvědčit o pojetí slavistiky a slavismu jakožto určité ideje či ideologie. Nevadí, diskuse může pokračovat. Vaše polemička je v pořádku, je seriózně argumentovaná a slušná, díky. [...] Argumentace zastánců slavismu mi připomíná situaci v románu Roberta Musila *Muž bez vlastností*, kde je hledána „idea státu rakouského“ — a není stále nalézána, ani po tisíci stranách románu. Slavisti tak trochu „špendlíčkem kopají, prstíčkem hrabají“: jejich nejistotu stran oprávněnosti koncepce jednotné slavistiky dokládá neustálé střídání a klouzavý pohyb argumentace. Frank Wollman [...] se držel jedné základní teze, že slovanské literatury si uchovaly živý vztah k lidové slovesnosti (odtud také vykládá např. baladickou dramaturgiu a Puškinova *Borise Godunova*, zejména v pasážích o obrazu Pimena): něco na tom je, v období dekadence byl tento vztah aktualizován (nejen u Janáčka samozřejmě, ovšem stejně silně na Západě). Ve Krejčího [pojetí] argumentace však prokluzuje:

1. Jednou je zdůrazněna intenzita mezislovanských styků. Ano, je to autentické téma ke studiu — ale nejsou vztahy k jiným literaturám ještě intenzivnější? V Rusku určitě, tam stály slovanské zájmy vždy na okraji, sám pojem slavjanofilství je odvozen od slovanské ortodoxní liturgie, nikoliv od slovanství etnického.

2. Jindy se hovoří, že slovanské literatury se recipovaly vzájemně snáze a hojněji než literatury ostatní: ale např. pronikání Puškinovo do české literatury bylo velmi opožděné, až zhruba třicet let po vrcholu jeho tvorby, ve Francii se k němu obrátili dříve; o Dostojevském nemluvě, skutečný zájem o něj propukl až na sklonku 19. století, Francie přitom razila pro jeho dílo interpretační modely; Gogol prošel nehledě na Havlíčkův a Hálekův zájem beze stop, Havlíček a Hálek jej vnímali spíše jako satirika.

3. Česká kultura by mohla být prostředníkem mezi Západem a Východem: idea „mostu“ se periodicky vynořuje, ale nikdy se reálně neprojevila: Západ si Rusko vyloží sám a po svém, nestojí o naše zprostředkování, Rusové ve své velmocenské nadutosti ještě méně; mohli bychom provést jakousi syntézu jen sami pro sebe — ale nenapadá mne žádné relevantní dílo, kde by byla taková syntéza znát [...].

4. Hovoří se o působení nejen Západu na Východ, ale i Východu na Západ: ale vždyť to je výrazem „evropeistické“ ideje, kontinuity celého euroamerického regionu.

5. Podstatná je ovšem myšlenka K. K[rejčího] o národních mýtech. K tomu možno upozornit, že „nový historismus“ chápe mýtotvornou funkci dějepisce-tví ještě radikálněji, všechny koncepční ideje jsou podle jeho pojetí mytologické

podoby, pohled historika není jen „zabarven“ současnými zájmy, je jimi produkován. Whiteova charakteristika historiografické metaforiky (Hegel, Michelet, Ranke, Tocqueville, Burckhardt) je přesvědčivá. Pak je ale nutno klást otázku: Mýtus Slovanstva působil v dobách obrození, je možno o jeho funkci hovořit ještě dnes? Sotva... V Rusku nastává, pokud mohu odhadnout, jistý posun v mytické sebeidentifikaci. O tom však někdy jindy, bylo by to na dlouhé lokte.

[...] To jsou mé připomínky. Nevyzývám vás, abyste se vzdal svého názoru, proč by nemohly existovat názory různé? Slavistická argumentace by však měla nějak pokročit, točí se pořád v tomtéž kruhu, bylo by potřeba nových idejí, aby získala přitažlivost.¹⁸

Kniha o rok později vyšla a pozornost jí věnovala i odborná kritika. V. Svatoň v hutné, již citované předmluvě mj. nastínil model dvou linií české komparistiky — západoevropsky a slovansky orientované. Zatímco komparatisté prvního druhu se soustřeďovali na

zkoumání jevů, v nichž se rodilo a rozvíjelo moderní umění a „modernita“ vůbec — k jejich vůdčím tématům patřil romantismus (Šaldův soubor *Duše a dílo*, romantický titanismus Václava Černého; opomenout nelze práce germanistů, monografie Otokara Fischera o Kleistovi a Nietzschevi, studie Vojtěcha Jiráta), symbolismus, dekadence a umění avantgard,

komparatisty slavistického zaměření bezprostředně ovlivňoval předmět slavistiky jakožto komplexní vědy zabývající se výzkumem znaků a rysů svébytnosti u obzobuzujících se slovanských národů, čímž bylo dáno její konzervativní zaměření — inspirovala ji totiž „touha po uchování kulturních a mravních hodnot pospolitého života, jeho ‚národní osobitosti‘, projevující se především v jazyce“. V dějinách pak tito komparatisté primárně shledávali působení tradice a historických reminiscencí, básníci pro ně byli zejména „mluvčími staleté paměti, národních mýtů a jazykového povědomí“. V lingvocentrismu („[v]yzdvižení jazyka jako výrazu pospolitě soudržnosti“) pak pramenila „idea jednoty slovanských národů, protože hovoří příbuznou řečí“, a tentýž kult takto chápaného jazyka vedl k přesvědčení, že „kultury slovanských etnik se podstatně odlišují od kultur západní Evropy [...]“. (Tato dvojí podoba srovnávacích studií vyjadřovala i jistou podvojnost českého kulturního života, kolísajícího mezi rebelantstvím a touhou po harmonické idyle.)¹⁹

Polici Krejčího v této otázce spatřoval V. Svatoň někde na poloviční cestě mezi „západoevropeisty“ a „slavisty“: Krejčí sice „nepopíral výslovně pojem slovanských literatur jako svébytného celku v evropské kultuře, nikde však neproklamoval ani tezi o slovanské jednotě“.²⁰ Z komparatistů slovanské orientace V. Svatoň přitahovala „druhá nejvýraznější osobnost české slavistiky 20. století“ — Frank Wollman (1888–1969), který vynikal kritickým úsudkem a myšlením směřujícím k teoretizujícímu zevšeobecnění, jež se však vždy opíralo o pronikavou analýzu bohatého materiálu.

18 V. Svatoň M. Černému, 11. 6. 2013.

19 Krejčí 2014, s. 20–21.

20 Tamtéž, s. 21.

Z Wollmanova díla si V. Svatoň zvláště cenil „syntetické hypotézy slovanské slovesnosti“ (artikulované ve spise *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* z roku 1936), jež spočívá v „neustálém vychylování mezi pólem krajního individualismu a krajního univerzalizmu“, ve „vychylování, které se vyrovnává svérázným eticismem“.²¹ Wollman pokládal všechny evropské literatury bez rozdílu za dědice mediteránní kultury starověku (antiky a hebrejského profétismu), ovšem církevní schizma rozdělivší svět na sféru vlivu Říma (katolicismu — *Slavia Latina*) a Byzance (pravoslaví — *Slavia Orthodoxa*) se mu nejevilo jako fakt zásadní povahy, a proto rozdíl mezi regiony formovanými odlišným náboženstvím neuznával. Centrálními dichotomickými pojmy jeho výkladu mediteránního dědictví se staly tendence 1) k „civilitě“ (k ustavení novodobého právního státu) a 2) ke „christianitě“ (společensví založenému na sdílených křesťanských hodnotách). Tento model pak otevírá nové možnosti v přístupu ke slovanským literaturám:

V etnikách slovanských se „civilita“ rozvíjela později, proto u nich převládla idea „christianity“, žijící především v nepřetržité kontinuitě lidové slovesnosti. Rozdílnost západoevropské a slovanské kultury není tak popřena, vrací se v nové formulaci a novém hledisku. [...] Literatury slovanských národů tak stále kolísají mezi dominantou diferenciací (procesem vzájemného rozlišování) a principem (slovanské) sounáležitosti a soudržnosti. Integrovační tendence pronikají zvláště silně těmi kulturními výtvy, které se vyznačují vazbou na sféru slovesnosti a rituálů lidových [...].²²

Wollmanova argumentace nepochybně upoutala komparatistovu pozornost: téměř beze změny autor přejal celý pasus do 6. části metodologicky koncipovaného úvodu „Literatura v ‚předpokladovém‘ poli: čtrnáct malých kapitol“, který otevírá jeho monografii *Na cestě evropským literárním polem. Studie z komparatistiky*.²³ Zamýšleje se nad souvztahem srovnávací literární vědy a literárněvědné slavistiky, dává Svatoň nedvojsmyslně na srozuměnou, že slovanské literatury chápe nikoli v systémovém smyslu (jako axiologicky a vývojově provázanou danost, již lze zkoumat obdobnými metodami jako geneticky příbuzné slovanské jazyky), nýbrž jako pouhou sumu či skupinu literatur tvořených slovanskými národy ve slovanských jazycích. Navzdory tomuto skepticizmu však připouští, že F. Wollman pronesl o slovanských literaturách (ve své knize *Slovesnost Slovanů*) „silnou tezi“:

vždy je tu základní odpor proti zklerikalizování křesťanství a jeho zestátnění, proti cízaropapismu, a vědomá či polovědomá touha po přímé bohovládě, po duchové teokracii (v užším původním smyslu), po „království božím na zemi“ [...] těžko se dají popřít v oněch znacích, ostře vyjádřených nejen plody slovesnými, plemenné hodnoty typizační, ne-li pro celý kulturní vývoj, tedy aspoň pro slovesnou tvorbu. Teokratická touha (bogoiskatělstvo) roste ze základního anarchistického individualismu, jež zduchovňuje, a při

21 Wollman 1936, s. 72.

22 Krejčí 2014, s. 22.

23 Svatoň 2017, s. 22–25.

jistých vlastnostech plemene stejně rozumového, jako citového, ale celkem jen nepatrně mytotvorného, naplňuje jeho potřebu víry etikou a vede jej tak ke kolektivitě, zesilujíc jen odpor proti césaropapismu a byzantskotatarské ortodoxii jako cizím systémům metafyzickým a hierarchiím ve funkcích stát-ně politických.²⁴

Tím jako by V. Svatoň naznačil, jakým směrem je potřeba slavistiku (nejen literár-něvědnou) dále rozvíjet, jak ji kontextově otevírat a metodologicky promyšlet coby autonomní vědeckou (filologicko-mezioborovou) disciplínu, aby překonala období zmalátňující stagnace a neujasněnosti svého předmětu studia, jinými slovy aby byla zdůrazněna její jedinečnost, neopakovatelnost a nenahraditelnost jinými humanit-ními obory.

LITERATURA:

- Glanc, Tomáš. „Vladimír Svatoň (19. července 1931 — 26. prosince 2018) a jeho kontury kulturního vědomí“. *Česká literatura*, 2019, roč. 67, č. 1, s. 124–128.
- Krejčí, Karel. *Literatury a žánry v evropské dimenzi. Nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky*. Úvodní stať napsal Vladimír Svatoň. Edičně připravil, předmluvu a doslov napsal Marcel Černý. Praha : Slovanský ústav AV ČR — Euroslavica, 2014.
- Svatoň, Vladimír. (a) „Slované a slavistika“. *Literární noviny*, 1990, roč. 1, č. 28, 11. 10., s. 4.
- Svatoň, Vladimír. (b) „Ad: Františka Sokolová“ (LtN č. 30 [= 33]). *Literární noviny*, 1990, roč. 1, č. 37, 13. 12., s. 5.
- Svatoň, Vladimír. „Slavistika v letech přelomu“. *Slavia*, 2010, roč. 79, č. 3–4, s. 396–401.
- Svatoň, Vladimír. „Nad životem a dílem Slavomíra Wollmana (3. 8. 1925 — 27. 1. 2012)“. *Slavia* 2012, roč. 81, č. 3, s. 381–383.
- Svatoň, Vladimír. „Smělý pokus a syntézu slovanské slovesnosti“. *Slavia*, 2014, roč. 83, č. 4, s. 455–459.
- Svatoňová, Ilja. — Svatoň, Vladimír. „Slovanské literatury XIX. a XX. století na VI. MSS“. *Slavia*, 1969, roč. 38, č. 3, s. 453–470.
- Wollman, Frank. *Slovesnost Slovanů*. Praha : Vesmír, 1928.
- Wollman, Frank. *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*. Brno : Filosofická fakulta Masarykovy university, 1936.

24 Wollman 1928, s. 234.